

НАРОДОЗНАВЧІ СТУДІЇ

УДК 94 (477)

Віктор Гагін

НАРОДНІ ТОПОНІМИ БУРИНЩИНИ

У статті вперше зроблено огляд топонімів населених пунктів Буринського району Сумської області.

Ключові слова: топонім, мікротопонім, географічні назви.

Історія Буринщини невідривно пов'язана з Посем'ям, Сіверщиною і прилеглою частиною степової Слобожанщини. Її територія зазнала інтенсивного заселення в XVII-XVIII ст. У прадавній топоніміці, донесеній лише усною традицією називання, це знаходить відображення у виразній подібності місцевих назв. З путивльським Посем'ям пов'язуються р. Єзуч, Гвинтівка, с. Гвинтове, села: Червона Слобода, Клепали, Піски. Назви урочищ, кутків та гідронімів у населених пунктах тісно переплелися між собою. Це пояснюється територіальними, історичними та мовними особливостями. Топоніми відображають ті чи інші події, пов'язані із даним поселенням. У старих назвах зафіксовані імена власників поселень або їх частин, професійні заняття жителів, їхнє соціально-економічне становище, правовий статус, система місцевого управління та інше. Бувало, що мешканці розташовували свої господи відповідно до родинних зв'язків. Тоді кожна група сімей займала свій «куток». У наш час про давні родинні зв'язки часто вже не пам'ятають, але аналіз прізвищ, зв'язків між родинами допомагає виявити такі групи сімей у поселенні. Відомості про зв'язки такого роду встановлюються в бесідах з інформаторами, а також при аналізі подвірних книг сільських рад. Часто, особливо в малодвірних селах, слободах і хуторах, такі родинні зв'язки виходять за межі одного поселення та охоплюють цілу групу сусідніх. Аналіз подібних зв'язків дозволяє вивчити процеси освоєння земель, розселення на місцевості та особливості родинних стосунків. Топоніми можуть бути важливим джерелом вивчення історичної топографії середньовічних монастирів. Назви певної кількості поселень Буринщини пов'язані із церковно-монастирським землеволодінням, а отже, свідчать про ту важливу роль, яку відігравали релігійні інститути в житті населених пунктів. Так, у довіднику адміністративно-територіального поділу Сумської області (Буринський район) на 1 січня 1986 року зафіксовано 8 назв поселень, основи яких мають кульгове, християнське походження. У статті розглянемо такі буринські топоніми та мікротопоніми, твірні основи яких безпосередньо пов'язані із назвами, титулами церков, монастирів або походять від колишніх місць їх розташування. Думка про те, що топоніми виникли в мові набагато раніше від часу їхньої фіксації в письмових джерелах, є загально визнаною серед науковців.

Більшість прадавніх назв дійшла до нових часів виключно шляхом усної народної традиції і лише від XVI- XVII ст. була поетапно зафіксована письмово на географічних картах.

Місто **Буринь**. Старі історичні назви вулиць і хуторів нинішнього міста Буринь мають суто національне звучання: Вольнівка, Захватівка, Заярівка, Дронівка, Онохівка, Лисаківка, Копашівка, Шилівка, Великий та Малий хутори, Дубіївка, Слобідка, Шпиль, Карасів хутір, Загоридовка, Стара Чаша тощо. Ці хутори склали основу при

© Гагін Віктор Іванович – член Національної спілки краєзнавців України, (м.Буринь Сумської області).

заселенні нинішнього міста Буринь на р. Чаша. Проте сьогодні їх назви змінилися у зв'язку з радянським періодом у нашій історії. Озера: Жарівське, Степне, Червоне.

Буриківська сільська рада. До сільської ради належать села Бурики та Романчуки. Назви кутків по селу Бурики: Яроцьки, Школи, Гарячі, Мухи, Левченки, Шинкаренки. По селу Романчуки: Громиківка, Грибоводи, Тельмана, П'явки. Ставки по селу Романчуки: Громічанський, Грибовідський, П'явчанський, Романчуківський, Цибик.

Біжівська сільська рада. До неї входять: с. Біжівка (давня назва Сафонівка), с. Болотівка (колишня назва Степ), с. Голуби. Давні назви вулиць: Бурлаківка, Мамонівка, Березівка. Кутки: Одирванка, Княжа, Пашниківка. Річка – Біж.

Верхньоасагарівська сільська рада. Хутори: Веселий. Вулиці: Заярівка, Жабруківка, Вижлища, Казиловка. Яри: Престолик. Поля: Калинова Долина, річка Терн.

Вознесенська сільська рада. Села: Сорока, Коренівка. Вулиці села Вознесенка: Жорнокуївка, Гагарінка. Річка Терн.

Воскресенська сільська рада. До сільської ради належать: Воскресенка (Гамаліївка), с. Вікторинівка, хутори: Попівщина, Отруба. Назви вулиць в с. Гамаліївка: Глинянка, Безуївка. В с. Вікторинівка: Глиняне, Голопузівка, Заяровка. Яри: Круглянський яр. Річка Куриця.

Гвинтівська сільська рада. До сільської ради належать села: Гвинтове, Нечаївка, Кознолаво, Шевченкове. Давні назви вулиць с. Гвинтове: Задержківка, Тарабаровка, Козиновка, Тараканець, Заглубовка, Загребельна, Спіншнова, Низова, Гора, Басалувщина, Драний, Новоселовка, х. Черяків. В с. Нечаївка: Піщана, Росія, Кобрик, Курган. Болота: Верзанське болото. Ліси: Охрімівський ліс. Річка: Сейм.

Дяківська сільська рада. Села: Дяківка, Гатка, Сапушине, Шпокалка, Карпилівка, Магнітовка, Кошари, Заярівка. С-ща: Жовтневе (Копилове), Кошарське. Вулиці с. Дяківка: Карпилівка, Магнітовка. Хутори: Антонців, Журбин, Попів. Ріка Вижлища.

Жуківська сільська рада. Села: Жуківка, Тимофіївка, Нотаріусівка, Кубракове. Хутори: Світлий, Прусоцький. Яри: Іванів. Поля: Прохорівщина, Куркульське. Вулиці: Кут, Гострів, Соколівщина. На території с. Кубракове розташоване городище Кубракове.

Клепалівська сільська рада. До сільської ради належать села: Клепали, Ігорівка. Назви вулиць с. Клепали: Чиківка, Хрещатик, Мельниця, Одорванка. Хутори: Синій, Гаранив, Харютин, Драччин, Сорочин, Духовна. На території с. Ігорівка розташоване стародавнє укріплення «Ослецьке».

Миколаївська сільська рада. Села: с. Бошівка, с. Миколаївка. Назви вулиць: Гезовка, Гора, Рудоман, Орлівка, Дурнаївка, Холодівка, Тетарівка, Торопаківка, Василівка, Куток, Село, Набережна. Хутори: Сорока. Городища: Заритий. Яри: Олейників, Альошин, Сухий, Красний. Поля: Даманське, Совхозне. Озера: Кирпичне, Озеро, Рокити. Кургани: Могила. Річки: Куриця. Городища: Заритий, Юрієве городище на усть Куриці.

Михайлівська сільська рада. До сільської ради належать хутори: Стара Чаша, Темне, Старий хутір, Куций хутір, Деркачівка, Бондарів, Новоселища, хутір Завгороднього. Яри: Гадяч, Настин. Городище Городок.

Олександрівська сільська рада. Села: с. Олександрівка (Вегерівка), с. Петухівка. Вулиці с. Олександрівка: Гончарівка, Середнівка, Заярівка. Ставок Середнівський. Болото: Велике. Ліс Займа.

Пісківська сільська рада. До сільської ради входять села: Глушець, Піски (ще раніше с. Байдурівське), Новий Мир. Назви вулиць: Спасівка, Низова, Горова, Одорванка, Сиротівка, Нова дорога, Куцівка, Базарівка, Дубинівка, Берегівка, Японія, Новосоловка, Руденкова. Назви полів: Горіла долина, Зеленське, Подольське. Річки: Сейм. На території сільської ради розташований Середньосеймівський державний ландшафтний заказник загальноукраїнського значення.

Слобідська сільська рада. Села: Головинка, Леонтіївка. Хутори: Лександрівка, Лемківщина, Собачий хутір. Вулиці: Миколаївка, Андріяновка, Левківщина, три вулиці Курячі. До вул. Андріянівка прилягають провулки: Дудківщина, Чайковщина, Терхосівщина, Новоселівка, Забігайлівка. Хутори: Обухівка, Обухівка середня,

Обухівка Садова. Хутір Хоменків. До вул. Лександрівка прилягають провулки Загребельна, Лександрівська Новоселівка, хутори: Хоменків, Обухівка, Трусячий, Попків. На Кіровщині: вул. Московщина, Козлівщина, Роменківщина, Синичівка, Синичівська Новоселівка, Семихатки. Село Головинка, вулиці: Гончарна, Лисичане, Головинська Новоселівка. Річки: Єзуч, каскад ставків на Кіровщині та Андріянівці.

Сніжківська сільська рада. До сільської ради належать села: Сніжки, Вишневий Яр, Молодівка, Пасьовини. Вулиці села Сніжки: Заярівка, Березівка, Шлях. Хутори: Великі Сніжки, Малі Сніжки, Великі Мельники, Малі Мельники, Білани, Коробки, Плеваки, Козівне. Кутки: Голопузівка, Загребельна, Свинарівка, Шутівка, Петухівка, Босяки, Курган, Диківка. Могили: Редут. Яри: Великий, Щурів, Малий Щурів. Поля: Ляхове, Курган. Реліктовий ліс – Ратмирова Діброва, урочище Гусаків Гай. Шляхи: Рудоман. Річки: Рудка, Терн.

Степанівська сільська рада. Села: Степанівка, Чалищівка. Вулиці с. Степанівка: Левада, Мазнова, Погорілівка, Кринички. Вулиці села Чалищівка: Єленівка. Могили: Майдан. Річки: Рудка. Сизанів ставок.

Суховерхівська сільська рада. Села: Суховерхівка, Атаманське, Дмитрівка, Нижня Сагарівка. Вулиці села Суховерхівка: Гумно. Вулиці села Нижня Сагарівка: Осадьки, Гай. Хутори: Мальців, Нонченків. Урочища: Пальошине, Дучок. Яри: Стренитв, Джусть, Карпів, Дубина. Поля: Великодне, Губине, Шелюхівське, Прохорове, Парня, Нонченкове, Лісне. Гора Кругла. Річка Терн.

Успенська сільська рада. Села: с. Успенка (колись Велике Екплюєве). Назви вулиць: Ганнівка, Зацерківка, Загорідка, Приточівка, Ольгівка, Ламанівка, Грапівка, Кушівка, Чухистівка, Чередниківка. Кутки: Рибин, Собачий, Вітрівка, Захарів, Чортовина. Річка Куриця.

Хустянська сільська рада. Села: Хустянка, Ярове, Харченки, Шкуматове. Хутори с. Хустянка: Пушкарі, Козівка, Глушки, Романенки, Шевченки, Кості, Вербовка, Дяки, Гречки, Батраки. Яри: Костенків. Беруть початок річки Терн і Ромен. Село Харченки хутори: Триуси, Мурки, Турчини, Пирого, Харченки. Яри: Телевнівський. Село Ярове. Хутори: Ярові. Кутки: Городок, Кусайки, Новостроївка, Королі, Мошки. Річки: Велика та Мала Рудка – праві притоки р. Терну. Яри: Рудка, Сухий Ромен. Болото Берченківське, рів Коритуватий.

Червонослобідська сільська рада. До сільської ради належать села і хутори: Лухтовка, Дич, Колосів, Чумаків, Отрадний, Нехотяївка. Назви хуторів: Загребельний, Видний, Митриків, Царів. Городища: Чаське городище, Велика могила. Є 7 курганів, які, вірогідно, є місцем поховань головних воєначальників або ж по значкою братських могил воїнів, що загинули на полі бою. Річки: Сейм, Оселець, Чаша. Озеро Чаша. На річці Чаша є ставок, цим ставком, а також річкою Чаша село Червона Слобода розділяється на дві половини, з яких одна, що стоїть по лівий бік, місцевими жителями називається Малим боком або ж Пів-Слободи, та, що стоїть по правий бік річки, називається Великим боком або ж Слободою. В селі є два ставки, один має назву Крохмальне, інший без назви. На відстані одна верста від с. Червона Слобода розташоване болото, яке зветься Верзань.

Черепівська сільська рада. До сільської ради належать хутори: Єрчиха, Карпенків. Назви вулиць с. Черепівка: Вошинівка, Підлужівка, Кумачівка, Новоселиця, Микитінка, Горлохватівка, Сіріківка, Дударівка, Тюмеївка, Кут, Мар'ївка, Сага. Хутори: Лузанів, Карпенків, Найдюків, Сухий, Зайців, Черв'яків. Річки: Куриця, Терн.

Чернечослобідська сільська рада. Села: Чернеча Слобода (Слобода Монастирська), Могильчине, Шкуматово, Ярове. Назви вулиць села Чернеча Слобода: Калуженка, Вихтарівка, Лошаківка, Притиківка, Причепилівка, Новоселиця, Голопузівка, Заярівка, Цегельня, Кулішівка, Некрасівка, Велика, Козюрівка, Попівка, Макарівка, Шишківка, Ковалівка, Линниківка, Гарячунівка, Грудіївка, Герівка, Хуторок. Хутори: Громеківка або хутір Магеровського, Могильчин, Новостроївка перша, Новостроївка друга або Вишневий, Огіїв або Корнієнків, Строчакін, Цюмін, П'явки, Колядиha, Хрещатик, Тригубів, Сірий, Сніжки, Пирогів, Шинкаренків. Кутки: Закапелок, Кириївка, П'ятихатка, Кутяк. Урочища: Мокре, Сухе, Жолоб. Кургани: Могила Колядиha.

(Є думка, що це залишки відрізка Змієвого валу). Яри: Воловий, Багно, Капшучка, Березки. Озера (ставки): Лозове, Некрасовський, Малий, Шинковий, Баранівський, Мокрий, Демидівський, Великий. Річки: Очеретянка.

Топоніміка — це ніби мова землі, яка розповідає про свої багатства, історію, таємниці, щастя і горе народу. Виходячи з досліджень К.М. Тищенка, мовознавця, доктора філологічних наук, професора Київського університету ім. Т.Г. Шевченка, можна простежити деякі особливості в топоніміці Буринщини, пов'язані з історичними періодами.

На території Буринщини в долітовські часи (1240-1350) татарські кочівники мали тут хіба що зимівники (кишлаки). Про це свідчить кілька татарських назв у народній топоніміці району: Курган, Босяки, Диківка, Городок, Кобрик, Куцівка.

Часом у визначенні назви поселення допомагають картографічні матеріали інших районів України зі схожою історичною назвою. Назві села **Біж** (Хоружівська сільська рада Недригайлівського району) більше тисячі років, але це давня присвійна форма, упізнавана в назвах **Стрибіж**, **Небіж**. У нашому районі ця топоназва зберігається у назві села **Біжківка** або уже в дещо зміненій назві **Бошівка**. Ім'я річки й хутора **Біжків** (**Біж**-ків — божий ків) веде нас у світ архаїчних дохристиянських вірувань. У християнські часи як у нас, так і на Заході старі успадковані назви було вписано до нової світоглядної системи і переосмислено, тому насправді значно давніша назва **Біж** тепер сприймається як фрагмент християнського фактажу назв.

Від часів Київської Русі (911–1240 рр.) у літопису згадується під 1127 роком Ратмирова діброва, яка займала північну половину теперішнього Недригайлівського району між селом Терни і м. Ромни, в тому числі і на території Сніжківської сільської ради Буринського району (Реліктовий ліс — Ратмирова діброва): «Половців тим часом прийшло сім тисяч з (ханом) Осулуком, і стали вони коло Ратмирової діброви за (рікою) Виром».

Неподалік с. Чернеча Слобода зберігається археологічна пам'ятка «Могила Колядиха». На стародавніх картах вона позначена як «Курган Колядиха». У вчених, зокрема М. Курінного, Л. Падалки, Ю. Моргунова, К. Тищенка, є думка, що це залишки відрізка укріплень, відомих в Україні як Змієві вали.

Кельти — це одне із загадкових племен. Кельтський слід є і у топонімії Дніпрового Лівобережжя. Це добре простежується у частині назв річок і поселень Буринщини, що межують з Конотопщиною.

Як пише К. М. Тищенко: «Добре виявляються представлені кельтські теофорні назви, тобто такі, що несуть у своїй основі імена давніх кельтських язичницьких божеств: Єзуса, Кукула, Тараніса. У безпосередніх околицях Конотопа зосереджені кельтські топоніми річок Єзус (Єзуч) та Кукулка. Єзус (Aesus) — божество кельтів, культ якого відзначався особливою жорстокістю. Кукол — буквально «той, що в капюшоні» — це божество царства мертвих. На Конотопщині є залізнична станція «Куколка», вона перекладена з російської і стала «Лялечка». На захід від річки Єзуч протікає річка з дивною як для сучасника назвою Гвинтівка з селом Гвинтове, назви яких нагадують ім'я кельтського бога вітру Гвінтія.

Виглядає не випадковим, що всі п'ять географічних об'єктів з, імовірно, кельтськими назвами скупчені на невеликій території — Єзуч, Куколка і Гвинтівка впадають у Сейм, біля якого розташоване й село Таранське, а на Гвинтівці — Гвинтове».

Далі К.М. Тищенко пише: «Ім'я жорсткого кельтського Єзуса (Aesus, Esus) представлено, очевидно, в основах кількох гідронімів на із-, іс... Можливо, і р. Єзуч під Конотопом, до якої входить річка з іншою теофорною кельтською назвою Гвинтівка (Gwintios «гвінтій», бог вітру), з напрочуд добре збереженим і рідкісним серед географічних назв України початковим кельтським gw -, а на ній — с. Гвинтове».

Кельти, як і слов'яни, мали священні гаї, що заміняли їм храми. У топонімії району простежуються кельтські назви: вул. Берізовка (с. Біжівка), урочище Гусаків Гай (Сніжківська сільська рада), поле Калинова Долина (Верхня Сагарівка), яр Дубина (с. Суховерхівка).

Голова Центральної Ради УНР і в той же час професор історії М. Грушевський вважав, що українська культура є культурою західно-європейського типу, яка має тісні зв'язки з культурою кельтів (кельтською культурою Подунав'я).

Як пише С. Шелухін (видатний юрист і діяч УНР), в IX столітті н. е. значна частина кельтів-русинів переселяється на землі антів-полян, з'єднується з ними і створює державу Русь із столицею в Києві. Анти жили на території українців ще в III столітті н.е. За 600 років до приходу кельтів-русинів на територію сучасної України анти-українці вже мали свою державність і самостійно виступали в міжнародних відносинах.

Тому у нас є всі підстави стверджувати, що тезис М. Грушевського відносно кельтського впливу на формування української культури достаньо вагомий.

Назва вул. Гезовка (с. Миколаївка) – топооснова від гер. GeiZ – відлита брила заліза у шлаку. Це помітний фактал готського металевого виробництва III-VI ст. Назва яру Рудка (с.Хустянка) свідчить про те, що в цій місцевості була копальня (болотяної) руди.

Окремого пояснення потребує назва села Хустянка, яке розташоване неподалік с. Хоружівка. В 1863 р. в с. Хоружівка (Недригайлівський район) згадують р. Хуса, СГУ наводить варіанти Хуста, Хустка (на сучасних картах Хусь). Сусідня річка має назву Хусть (у с. Беседівка). Ще інша р. Хусь – с. Біжі (Недригайлівський район). Річку Хустку згадують у Костянтинівській сотні XVIII ст.: «на речке Хустинс». Проте в іншому документі про село Хоружівку (Недригайлівський район) 1859 р. написано «при Гусс». Наявність цих варіантів дозволяє зробити припущення, що народна назва цих річок була все-таки Гусь, Гуска.

Проте внаслідок наслідування старої вимови польських урядовців, авторитетної для освіченого прошарку місцевого населення у XII-XVIII ст., поширилася «нібито польська» вимова Хусь. У подальшому це слово набуло переосмислення і стало Хусть, Хустка. Це наводить нас на кельтське походження слова «гусь». Адже «гуси для кельтів символізували війну і протекцію, тому гусей часто опускали в могилу разом з тілами загиблих воїнів».

В статье впервые сделан обзор топонимов населенных пунктов Буринского района Сумской области.

Ключевые слова: топоним, микротопоним, географические названия.

The paper first gives an overview of toponyms towns Burinskii district of Sumy region. Keywords: toponym, microtoponym, geographical names.